

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто роль державного фінансування розвитку науки в Україні. Проведено аналіз джерел і шляхів здійснення державного фінансування наукової діяльності. Виявлено тенденції та ефективність здійснення державного фінансування наукової діяльності в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: наука, наукова діяльність, наукові роботи, державне фінансування, бюджетне фінансування.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрена роль государственного финансирования развития науки в Украине. Проведён анализ источников и путей осуществления государственного финансирования научной деятельности. Выявлены тенденции и эффективность осуществления государственного финансирования научной деятельности в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: наука, научная деятельность, научные работы, государственное финансирование, бюджетное финансирование.

ANNOTATION. The article deals with the problem of public funding of science in Ukraine. Sources and ways of state financing of science analyzed in the article. Tendencies and efficiency of public state funding of science activity in Ukraine are revealed.

KEY WORDS: science, science activities, the scientific work, public funding, fiscal funding, budgetary funding

Постановка проблеми. Державне фінансування наукової діяльності являється одним з ключових інструментів, який активно використовується в усьому світі. Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України саме розвиток науки та побудова інноваційної економіки зазначаються як ціль [1]. І від ефективності державної підтримки залежить чи буде досягнута поставлена ціль.

У статті 54 Конституції України також зазначається: «Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством» [2]. На практиці саме на державне фінансування припадає найбільша частка усіх витрат

на наукову діяльність (близько 48 %). Таким чином, державна фінансова підтримка є визначальною у розвитку наукової галузі в Україні.

Мета статті. Визначення джерел державного фінансування науки, виявлення сучасних тенденцій їх розвитку в Україні, а також оцінка ролі та ефективності державного фінансування науки в Україні.

Основними джерелами здійснення державної фінансової підтримки наукової галузі є: бюджетні кошти (з державного та місцевих бюджетів) та кошти спеціалізованих позабюджетних фондів.

За українським законодавством бюджетне фінансування науки може здійснюватися двома шляхами: базове фінансування та програмно-цільове [3]. При базовому фінансуванні кошти виділяються на наукову організацію в цілому з урахуванням чисельності працюючих та минулорічних обсягів видатків. Воно надається на фундаментальні дослідження, пріоритетні для держави напрями, розвиток інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності, збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання; підготовку наукових кадрів.

Програмно-цільове фінансування здійснюється або на тендерній основі, або виділяється на підставі управлінських рішень під конкретні проекти. Воно реалізується в рамках певної державної програми. Програмно-цільове фінансування призначене для:

- науково-технічних програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів;

- забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням;

- проекти, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Важливим досягненням стало практичне застосування державного фінансування наукових проектів на конкурсній основі, шляхом виділення грантів. Одним із прикладів державного фінансування наукової роботи через виділення грантів є діяльність спеціалізованих державних фондів. На сьогодні в Україні це Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД) та Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДІФКУ). Метою діяльності ДФФД є підтримка фундаментальних науко-

вих досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що провадяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими. Кошти ДФФД формуються за рахунок Державного бюджету та добровільних внесків юридичних та фізичних осіб [4]. Підтримка фундаментальних наукових досліджень здійснюється ДФФД шляхом фінансування на безповоротній та безоплатній основі конкурсних наукових і науково-технічних проектів.

Конкурс забезпечує об'єктивність при відборі наукових робіт, сприяє розвитку пріоритетних для держави напрямків науки. У 2000 році був прийнятий Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 22.02.2000 N 1490-III [5]. Згідно цього закону науково-дослідні роботи були віднесені до таких, які повинні проходити через тендер. На практиці це призвело до значних труднощів. Складність і громіздкість процедури призводили до значних перешкод у державному фінансуванні наукових робіт на конкурсній основі. Дотогож, навколо самої процедури тендерного відбору утворилося дуже багато посередників, які за додаткову плату готові були полегшити процес [6]. У 2008 році цей законопроект було відмінено, проте система тендерів залишилася. Так в конкурсах, які проводить Міністерство науки та освіти, тепер вже Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, для вибору виконавців проектів державних наукових програм, досі передбачений тендер. Ідея конкурсного відбору наукових проектів та їх виконавців, сама по собі є вдалою та покликана полегшити та покращити систему державного фінансування науки діяльності. Однак, її впровадження в Україні призвело до зворотніх результатів.

Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» № 1977 — XII від 13.12.1991 року зазначає, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % ВВП України [4]. На Рис. 1 представлені обсяги фінансування науки з Державного бюджету по рокам.

За останні 11 років ця норма закону жодного разу не була виконана, що і підтверджує рис. 1. Найменший обсяг державних видатків спостерігався у 1999 році — 0,34 % ВВП, далі він поступово зростав, проте ніколи не перевищував 0,5 % від ВВП. Виходить, що на рівні декларацій наука — є пріоритетною галуззю

національної економіки, а на практиці не виконується навіть законодавчо встановлена норма. Президент України у своєму посланні від 03.06.2010 проголошує 2011 рік — «роком освіти та інформаційного суспільства» [7]. Для досягнення цієї мети наука має ключове значення. Водночас, обсяг бюджетного фінансування науки в 2011 році значно зменшено — з 40 мільйонів у 2010 році, до 7 мільйонів 150 тисяч гривень у 2011 році, тобто майже на 18 % [8]. Для порівняння: обсяг державних видатків на науку в Російській Федерації у 2011 році планується збільшити на 32 % у порівнянні з 2010 роком.

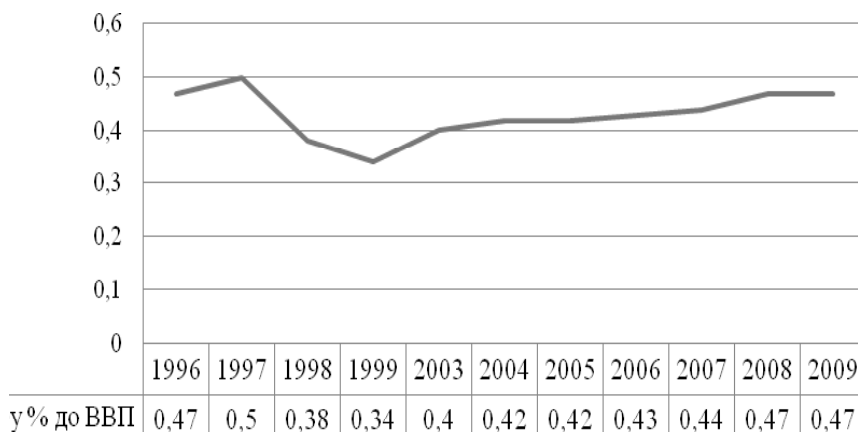

Рис. 1. Обсяги фінансування науки за рахунок коштів
Державного бюджету України

Важливим аспектом дослідження державного фінансування науки, є розгляд його місця та ролі у загальному обсязі витрат на науку. Такий, аналіз дасть змогу зрозуміти, наскільки залежить розвиток наукової галузі в Україні від державної фінансової підтримки. На рис. 2 представлено аналіз частки державного фінансування в загальному обсязі витрат на науку за окремими роками.

Дані рис. 2 ілюструють тенденцію до збільшення частки державного фінансування науки. Так, починаючи з 2000 року, коли вона становила 30,9 %, частка державного фінансування зростала, і у 2008 році вона досягла 49,7 % від загального обсягу витрат на науку. Ця тенденція свідчить про високу залежність української науки від державного фінансування.

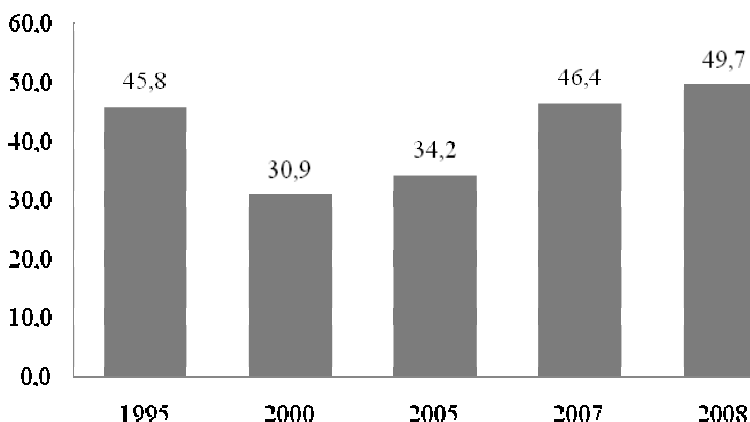

Рис. 2. Частка державного фінансування у загальному обсязі витрат на науку в Україні, у % [9].

Брак фінансування наукової галузі є вагомою причиною застою у її розвитку. Проте, варто визначити, наскільки ефективно використовуються ті ресурси, які виділяються. Адже, обсяг державного фінансування хоч і повільно, але все ж зростає (за винятком бюджетних видатків на науку, які плануються в 2011 році).

Про ефективність бюджетного фінансування науки може свідчити показник, який характеризує суму видатків бюджету що в середньому припадає на одну виконану наукову роботу. В даному випадку, до наукових робіт віднесені фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, розробки та науково-технічні послуги. Це є абсолютним результатом наукової діяльності.

Таблиця 1 ілюструє ефективність бюджетного фінансування наукових робіт у період 2000—2009 рр. Так, у 2000 році на одну наукову роботу припадало 3 892 грн, у 2009 році ця сума становила вже 14 675,8 грн. Таким чином, за 9 років обсяг бюджетних витрат, що припадає на одну наукову роботу зріс на 10 783,8 грн. Максимальна сума бюджетних витрат, що припадає на одну наукову роботу становила 39 454,7 грн у 2009 році. При загальній тенденції до збільшення, у 2009 році відбувся різкий спад середнього рівня бюджетного фінансування наукових робіт. Витрати з бюджету, що припадають на одну наукову роботу скоротилися на 24 778,9 грн.

Таблиця 1

ЕФЕКТИВНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ

	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Видатки з державного бюджету на наукову діяльність, грн	7 700 000	28 100 000	114 400 000	144 800 000	336 900 000	127 000 000
Обсяг виконаних наукових робіт	1978,4	4818,6	5354,6	6700,7	8538,9	8653,7
Середній рівень бюджетного фінансування що припадає на одну наукову, роботу, грн	3892,0	5831,6	21364,8	21609,7	39454,7	14675,8

За даними Державного комітета статистики України, режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Отже, середній рівень фінансування наукових робіт зростає і це є позитивною тенденцією. про те важливим є аналіз чинників, під впливом яких вона зросла. На основі даних таблиці 1, проведено розрахунок темпів приросту витрат з державного бюджету на наукову діяльність та темпів приросту обсягів виконання наукових робіт. Результати представлено у табл. 2.

Таблиця 2

ТЕМПИ ПРИРОСТУ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ТА ОБСЯГІВ ВИКОНАНИХ НАУКОВИХ РОБІТ (У ПРОЦЕНТАХ ДО ПОПЕРЕДНЬОГО РОКУ)

	Темп приросту 2005 до 2004, %	Темп приросту 2006 до 2005	Темп приросту 2007 до 2006	Темп приросту 2008 до 2007	Темп приросту 2009 до 2008
Витрати з державного бюджету на наукову діяльність	-56	307	27	133	-62
Обсяг виконаних наукових робіт	17	11	25	27	1

З таблиці видно, що витрати державного бюджету на наукову діяльність значно перевищують темпи приросту обсягів виконаних робіт. При зростанні видатків державного бюджету на наукову діяльність на 307 % у 2006 році в порівнянні з 2005, обсяг виконаних наукових робіт зріс лише на 11 %, у 2008 в порівнянні з 2007 видатки зросли на 133 %, у той час як обсяг виконаних робіт на 27 %. У 2009 році видатки державного бюджету на наукову діяльність скоротилися на 61 %, це і призвело до різкого спаду середнього рівня фінансування наукових робіт. Динаміка обсягів виконаних наукових робіт значно повільніша, і в результаті у 2009 році обсяг виконаних наукових робіт лише на 1 % перевищив рівень 2008 року. Розрив між темпами приросту обсягів фінансування і обсягів виконаних робіт не повинен бути настільки суттєвим. Обсяг виконаних наукових робіт — це кінцева мета наукової діяльності, її результат. Тому він повинен зростати, це буде свідчити про ефективне використання бюджетних коштів. А оскільки зараз, обсяги виконаних наукових робіт зменшуються, а обсяги їх фінансування збільшуються, тобто основна частина коштів іде на поточне утримання галузі, а не на її розвиток. При

чому зростання абсолютної величини бюджетних видатків можна пояснити інфляційними процесами (Річні індекси інфляції: 2005 рік — 110,3 %, 2006 — 111,6 %, 2007 — 116,6 %, 2008 — 122,3, 2009—112,3 %).

Проведений аналіз дає змогу зробити наступні висновки. По-перше, система джерел і методів державного фінансування науки потребує вдосконалення. Особливо це стосується фінансування на конкурсній основі шляхом виділення грантів. По-друге, на практиці держава не в змозі фінансувати науку на задекларованому нею ж рівні. Обсяги державного фінансування науки повинні поступово зростати, і в решті решт досягти законодавчо встановленого рівня (1,7 % від ВВП). По-третє, існує проблема високої залежності української науки від державного фінансування. Разом з тим, варто диверсифікувати джерела фінансування науки та подбати про подальший розвиток недержавного фінансування, оскільки державі не під силу самотужки фінансувати всю розгалужену наукову галузь, що і підтверджується з року в рік. І якщо фундаментальні дослідження не представляють цікавості для приватних інвесторів, то прикладні цілком можуть фінансуватися за рахунок недержавних коштів. По-третє, не дивлячись на збільшення бюджетного фінансування на критичному рівні залишається обсяг виконаних наукових робіт. Їх кількість повинна зростати, а не зменшуватися з кожним роком.

На кінець треба зазначити, що державна підтримка на данному етапі розвитку української науки вкрай необхідна. Замало лише визнавати значимість наукових розробок, важливо на практиці стимулювати їх розвиток. І якщо, іноземні країни вже можуть говорити про значну частку недержавного фінансування науки, то для нас ще зарано. Саме від державної фінансової підтримки залежить, чи зможе Україна через нові наукові досягнення побудувати інноваційну економіку, про яку так багато говориться.

Література

1. Постанова ВРУ « Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13 липня 1999 року N 916-XIV.
2. Конституція України , режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi>
3. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» від 01.12.1998 № 284-ІІ.
4. Закон України «Про науку та науково-технічну діяльність», від 13.12.1991 № 1977-ІІІ.

5. Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 22.02.2000 № 1490-III <http://www.ua-tenders.com/legislation/laws/zakon/>

6. Попович А. С. «Бюрократическая трансформация идеи конкурсного финансирования научных исследований и разработок как фактор торможения инновационного развития» // Сучасна наука та технології; від фундаментальних досліджень до коперціалізації результатів НДДКР. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 10 березня 2010 р.). — К.: Фенікс, 2010. — 272 с.

7. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу від 03.06.2010 // сайт доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17307.html>

8. «Бюджет-2011: країні Україна не потрібна наука?» // Інтернет видання «Relax — info», режим доступу: Бюджет-2011: країні Україна не потрібна наука?

9. Статистичний збірник Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2008 році.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2010

УДК 001.895(447)

І. В. Баранов,

ПАТ Промінвестбанк, м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто формування структури фінансового механізму розвитку інноваційної діяльності. Визначено основні складові функціональних підсистем такого механізму та базові принципи їх взаємодії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інноваційна діяльність, фінансовий механізм, структура фінансового механізму.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрено формирование структуры финансового механизма развития инновационной деятельности. Определены основные составляющие функциональных подсистем такового механизма и базовые принципы их взаимодействия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инновационная деятельность, финансовый механизм, структура финансового механизма.

ANNOTATION. The structure formation of financial mechanism of innovation activity is reviewed. Main components of functional subsystems of such mechanism and basic principles of their conjunction are defined.

KEY WORDS: innovation activity, financial mechanism, structure of financial mechanism.